

Концепції політичного лідерства: філософсько-антропологічні та соціокультурні виміри

Дхармеш Дандекар, Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова

У статті робиться висновок, що на основі наявності значної кількості досліджень щодо проблематики політичного лідерства сформувалася значна кількість підходів до розуміння цього феномена. Вони враховують велику кількість факторів, які характеризують особистість лідера у політичній, соціально-економічній, правовій, релігійній і культурній площині.

Аналізується проблема політичного лідерства у роботах таких науковців, як: Н. Макіавеллі, Дж. Дьюї, Ф. Ніцше, Р. Сторожева, А. Приятельчука, С. Сігеле, Г. Лебона, Г. Тарда, З. Фрейда, Л. Едінгера, Ю. Дженнінгса, С. Хук, М. Вебера, Т. Адорно, Г. Маркузе, Е. Фромма, К. Фрідріха, Г. Пейдж, М. Самімі, Б. Буяк, Р. Грінліфа, К. Ходжкінсона, Г. Фейрхольма, Т., С. Кучмарських, Р. Хілмена, Т. Фітцсімена, О. Морозова, Н. Горбачової, Б. Буяка, О. Траверсе, А. Пахарєва, Н. Ткач та інших.

Незважаючи на багатоманітність і варіативність методологічних підходів до розуміння лідерства, досі необхідною залишається їх концептуалізація.

Виявлено, що одним з найбільш продуктивних підходів до розуміння сутності політичного лідерства є його тлумачення на основі ціннісних, соціокультурних орієнтацій у розвитку особистості і суспільства загалом.

Усвідомлено, що у межах саме соціокультурного підходу до розуміння лідерства важливу роль відіграє дослідження категорії «особистість». Окрім цього, соціокультурний підхід завбачує дослідження лідерства через призму його виявлення у особливих формах активності особистості, соціальних спільнот і суспільства загалом.

Затребуваність соціокультурного підходу пояснюється і тим, що він дозволяє використовувати міждисциплінарні дослідження, відкриваючи широке поле для можливості вироблення синтетичної теорії політичного лідерства.

Ключові слова: політичне лідерство, лідерство, особистість, харизма, соціокультурний підхід, цінності

Concepts of political leadership: philosophical-anthropological and socio-cultural measurements

Dandekar Dharmesh, National Pedagogical Dragomanov University

The article reveals a conclusion that a significant number of approaches to understanding the phenomenon of a political leadership have been formed based on the presence of a significant number of studies on the problem of political leadership. They take into account a large number of factors that characterize the personality of a leader in the political, socio-economic, legal, religious and cultural spheres.

The article analyzes the problem of political leadership in the works of such scientists as: N. Machiavelli, J. Dewey, F. Nietzsche, G. Storozheva, A. Priyatelchuk, S. Siegele, G. Lebon, G. Tard, Z. Freud, L. Edinger, Y. Jennings, S. Hook, M. Weber, T. Adorno, G. Marcuse, E. Fromm, K. Friedrich, G. Page, M. Samimi, B. Buyak, G. Grinlif, K. Hodgkinson, G. Fairholm, T., S. Kuchmarskikh, G. Hilmen, T. Fittssimen, A. Morozov, N. Gorbacheva, B. Bujak, A. Traverse, A. Pakhareva, N. Tkach and others.

Despite the variety and variability of methodological approaches to understanding leadership, it is still necessary to conceptualize them.

It is revealed that one of the most productive approaches to understanding the essence of political leadership is its interpretation based on value and socio-cultural orientations in the development of the individual and society, in general.

It is clarified that the study of the category "personality" plays an important role within the socio-cultural approach to understanding of leadership. In addition, socio-cultural approach provides research on leadership through the prism of identifying individual, social communities and society as a whole in special forms of activity.

The relevance of the socio-cultural approach is also explained by the fact that it allows the use of interdisciplinary research, opening a wide field for the possibility of developing a synthetic theory of political leadership.

Keywords: *political leadership, leadership, personality, charisma, socio-cultural approach, values*

Концепции политического лидерства: философско-антропологические и социокультурные измерения

Дхармеш Дандекар, Национальный педагогический университет им. М. П. Драгоманова

В статье делается вывод, что на основе наличия значительного количества исследований по проблематике политического лидерства сформировалась значительное количество подходов к пониманию этого феномена. Они учитывают большое количество факторов, характеризующих личность лидера в политической, социально-экономической, правовой, религиозной и культурной плоскости.

Анализируется проблема политического лидерства в работах таких ученых, как Н. Макиавелли, Дж. Дьюи, Ф. Ницше, Г. Сторожева, А. Приятельчук, С. Сигеле, Г. Лебон, Г. Тарда, З. Фрейда, Л. Эдингера Ю. Дженнингса, С. Хук, М. Вебера, Т. Адорно, Г. Маркузе, Э. Фромма, К. Фридриха, Г. Пейдж, М. Самом, Б. Буяк, Р. Гринлифа, К. Ходжкинсон, Г. Фейрхольма, Т., С. Кучмарських, Р. Хиллмен, Т. Фитцсимена, А. Морозова, Н. Горбачевой, Б. Буяка, А. Траверсе, А. Пахарева, Н. Ткач и другие.

Несмотря на многообразие и вариативность методологических подходов к пониманию лидерства, до сих пор необходимым остается их концептуализация.

Выявлено, что одним из наиболее продуктивных подходов к пониманию сущности политического лидерства является его толкование на основе ценностных, социокультурных ориентаций в развитии личности и общества в целом.

Осознано, что в рамках именно социокультурного подхода к пониманию лидерства важную роль играет исследование категории «личность». Кроме этого, социокультурный подход предсказывает исследования лидерства через призму его обнаружения в особых формах активности личности, социальных общностей и общества в целом.

Востребованность социокультурного подхода объясняется и тем, что он позволяет использовать междисциплинарные исследования, открывая широкое поле для возможности выработки синтетической теории политического лидерства.

Ключевые слова: *политическое лидерство, лидерство, личность, харизма, социокультурный подход, ценности*

На сьогодні на основі наявності значної кількості досліджень щодо проблематики політичного лідерства сформувалася значна кількість підходів до розуміння цього феномена. Усі вони враховують велику кількість факторів, які характеризують особистість лідера у політичній, соціально-економічній, правовій, релігійній і культурній площині. Незважаючи на багатоманітність і варіативність методологічних підходів до розуміння лідерства, досі необхідною залишається їх концептуалізація.

У процесі філософського осмислення політичного лідерства непересічне значення мають праці італійського мислителя епохи Відродження Н. Макиавеллі. На основі аналізу специфіки діяльності правителя філософ зауважував, що саме вміння керувати людьми прямо пов'язане

з досягненням влади. Однак правитель має враховувати, що люди, вірячи, що новий правитель виявиться кращим, охоче повстають проти старого. Але швидко на основі досвіду вони переконуються, що новий правитель завжди виявляється гіршим старого [10, с. 304]. Лідерські якості правителя, за твердженням мислителя, проявляються у його здатності «на тривалий час набувати могутності, спокою і пошанування». Це відбувається лише у тому випадку, якщо государ «заслужив визнання підданих» [10, с. 317]. Загалом Н. Макиавеллі відображає образ правителя, для якого досягнення і утримання влади постає основною метою його життя. При цьому справжній государ має вміти розуміти іманентні прагнення людської душі, зокрема бажання будь-якої людини досягнути конкретного рівня майнових благ.

Визначний вплив на дослідження проблематики

лідерства та її концептуалізації здійснили роботи англійських мислителів Е. Берка, Т. Карлайля та А. Тойнбі. У їх дослідженнях політичне лідерство розглядається у площині діяльності провідної суспільної верстви суспільства – творчої меншості. У концентрованій формі ці ідеї знайшли відображення у словах одного з теоретиків філософії прагматизму Дж. Дьюї про те, що суспільство розвивається на основі імпульсів, які надходять від діяльності великих лідерів. У розвитку соціуму, на його думку, ключовою залишається здатність лідера активізувати пізнання, «перевиховати та розвинути більше способів сприйняття» у процесі виховання молодого покоління [20, с. 324]. У такому розумінні лише незначна кількість людей, лідерів здатна мислити на перспективу, прогножуючи ймовірні тенденції у розвитку суспільства.

Політичні аспекти лідерства значною мірою знаходять відображення і в філософії Ф. Ніцше. Концепт надлюдини в інтерпретації німецького мислителя базується на ідеї існування людини, творчий діяльнісний порив якої має перебувати поза межами моралі і політичних цінностей, встановлених суспільством. У зв'язку з цим визначальною ознакою діяльності надлюдини мислитель називає «полум'яну волю до творення» [11, с. 410]. Відтак, атрибутивною ознакою діяльності надлюдини, в інтерпретації Ф. Ніцше, є надактивне перетворення усіх сфер дійсності, відкинення спокою і лінощів як сутнісних ознак буття домінуючої частини людей. У такому розумінні теперішнє постає для лідера лише як основа для творення майбутнього.

У зарубіжній науковій літературі на теперішньому етапі розвитку можна виокремити цілу палітру підходів до розуміння політичного лідерства, які зосередилися у різних дисциплінарних площинах – філософії, політології, історії, соціології, менеджменті, державному управлінні та ін. Хоча значна кількість різновекторних робіт не дає можливості, за твердженням українського дослідника Р. Сторожева, дати єдине смислове формулювання цього явища, вона дає відкриває можливість згрупувати концептуальні підходи до розуміння природи лідерства. Зокрема, лідерство можна інтерпретувати як: центр групових процесів (С. Кулі, Е. Мамфорд, Л. Бернард, Дж. Браун та ін.); вияв особистісних рис (Л. Боуден, У. Бінгем, О. Тід); мистецтво осягнення єдності (Е. Мансон, Т. Філліпс, Б. Мур); втілення діяльності та поведінки (Л. Картер, Дж. Хемфілл, Ф. Фідлер); інструмент

досягнення мети або результату (У. Коулі, Р. Беллоуз, К. Девіс); основа взаємодії (Е. Богардус, П. Пігорс, Р. Мертон); уміння переконувати (С. Шенк, Н. Коуплент); здійснення впливу (Р. Стогділл, А. Танненбаум, Р. Кан); ставлення до влади (Ж. Блондель, Х. Герт, С. Міллз); диференціацію ролей (Т. Гордон, П. Конверс, Р. Тернер); ініціацію або впровадження структури (М. Сміт, О. Голднер, С. Джибб) [14, с. 21–22].

Слід зауважити, що значна частина досліджень феномена лідерства була зосереджена у США. Це стосується, за твердженням А. Приятельчука, насамперед проблеми проявів лідерства у сфері ведення бізнесу. Ключовими центрами аналізу означеної проблематики став Міжнародний інститут прикладних досліджень і розвитку (Денвер, Колорадо), Центр дослідження соціальних наук при університеті штату Міссісіпі, Вашингтонський інститут політичних досліджень (Сіетл, Штат Вашингтон) [13, с. 4]. У переважній більшості ці дослідження мали прикладний, практично зорієнтований, характер.

Складність дослідження феномена лідерства пов'язана і з його етимологічною неоднозначністю у різних культурних традиціях. Сам термін «лідер», згідно з даними Оксфордського словника англійської мови, починає використовуватись на рубежі XIII–XIV ст. У широкому розумінні він позначає особу, яка очолює групу людей, є керівником країни або організації [25].

Утім, у науковій сфері аналіз поняття «лідер» розпочинається лише на початку минулого століття. Труднощі у контексті цього виникають у сфері його використання у різних мовах світу.

Досить важко у різних соціокультурних традиціях, як зауважує В. Дубінська, знайти до нього адекватні вербальні відповідники. Зокрема, в японській мові взагалі не існує слова для позначення лідера. Відсутні точні аналоги цього слова і в романських, і в слов'янських мовах [6, с. 15]. Саме на підставі цього у більшості мов світу використовується термін, похідний від англійського leader.

Незважаючи на значну кількість досліджень смислового значення понять «лідер» та «лідерство» і специфіки онтологічного виявлення лідерства у політичній сфері, необхідним залишається звернення до тих з них, які мають магістральний характер для аналізу лідерства в умовах нелінійності розвитку сучасного суспільства.

У другій половині XIX – на початку XX ст. значний вплив на концептуалізацію проблеми політичного лідерства в ситуації нестабільності

розвитку соціальних спільнот здійснили роботи представників психології мас С. Сігеле, Г. Лебона, Г. Тарда, які зосередили свою увагу на вивченні ролі лідера у діяльності соціальних спільнот – малих, середніх і, насамперед, великих соціальних груп.

Так, французький мислитель Г. Лебон розглядав лідерство як втілення активності «очільника натовпу». У його інтерпретації відсутні сфери суспільного життя, де немає вождів або очільників. Саме вони, використовуючи навіювання, здатні підкорити різні соціальні спільноти своїй волі через механізми ствердження, повторення і зараження [8, с. 135–136]. При цьому Г. Лебон поділив вождів на дві групи: лідерів, у діяльності яких домінують сильні і короткотермінові вольові імпульси, та лідерів, для яких властива довготермінова стійка вольова активність.

У площині психології мас Г. Тард розглядає лідерство як рушійну силу всіх соціальних перетворень. Перебуваючи під впливом ідей Е. Берка, французький дослідник акцентує увагу на відсутності прагнення до творення у переважній більшості населення. Лише творча меншість, на його думку, може розуміти принципи політичного, історичного і соціального прогресу. Поява на історичній арені великого лідера постає у такому розумінні «вищою формою випадковості», «вищим джерелом соціального розвитку» [15, с. 260]. Відтак, пасивна більшість не здатна ефективно проектувати майбутнє і відповідати на виклики соціального і природного середовища. Історія в інтерпретації Г. Тарда рухається шляхами, проторованими великими лідерами, видатними особистостями.

Непересічну роль у розумінні вольових якостей політичних лідерів мають і роботи дослідників, які ототожнюють лідерство з владними повноваженнями. Зокрема, у сфері психоаналітичної філософії лідерство інтерпретується як особлива сфера виявлення несвідомих чинників владних відносин. Під впливом ідей З. Фрейда лідерство розглядається у психоаналітичній літературі крізь призму механізмів лібідо і бажання. У такому розумінні лідер, долаючи особистісну закомплексованість і систему соціальних табу, досягає влади на Іншим [18]. Водночас лідерство виявляється і в здатності однієї людини стримувати і переспрямувати агресивні настрої інших людей.

У контексті розуміння лідерства як особливого способу впливу однієї людини на іншу розглядає лідерство Л. Едінгер і його послідовники. Ключову

роль у визначенні сутнісних ознак лідерства дослідник відводить феномену авторитету, влади і контролю над іншими. Особистісний характер лідера визначається через сприйняття ним успіхів та невдач, крізь призму його здатності до взаємодії у соціальному середовищі і до виявлення ним соціальної активності та боротьби за владу у площині публічної політики [21, р. 423]. Особливої уваги в його дослідженнях набуває проблематика, яка стосується співвідношення авторитету і влади, політичного лідерства і політичного контролю, політичного лідерства і політичної поведінки.

Позиціонування владних відносин як основи для дослідження лідерства властиве для праць Ю. Дженнінгса, в яких обґрунтовується виокремлення трьох ключових форм лідерства. До першої групи лідерів дослідник відносить героя, метою діяльності якого є боротьба за досягнення великої і благородної мети. У свою чергу, друга форма лідерства реалізується через діяльність надлюдини, яка здатна змінювати загальну структуру суспільства, руйнувати старе і створювати нове. Третя форма лідерства проявляється у діяльності князя-державника, який прагне переважно до реалізації лише особистісної влади [24]. Аналізуючи стан сучасного йому суспільства, американський дослідник зробив невтішний висновок, що в ньому занадто багато князів і майже відсутні герої.

У модерній науковій літературі до аналізу політичного лідерства через призму політичного волонтаризму схиляється американський філософ С. Хук. Він розглядає військові злочини і вияви геноциду як продукт «злої волі». Виходячи з ідей фрейдизму, філософ доводить, що саме вождизм, культ особи, культ героя є глибинними причинами схильності одних людей насаджувати свою волю широким верствам населення. У такому розумінні людина у суспільстві ніколи не звільняється від авторитарного впливу батьків, вихователів, вчителів, начальників. Вивчаючи феномен політичного лідерства у праці «Герой в історії», американський дослідник вказує на харизматичну віру в лідера інших людей, адже сама віра в керівника «полегшує їх страхи та підвищує їх впевненість» [23, с. 21]. Фактично у площині «експериментального натуралізму» філософ у деякій мірі перебільшував роль видатних особистостей в історії розвитку людства. Окрім того, він акцентував увагу на високому ступені незалежності політичних вождів, політичних лідерів від впливу соціальних спільнот і суспільства загалом.

У дещо іншій площині розглядається лідерство через призму харизматичної сутності діяльності керманців деяких соціальних спільнот. Одним з фундаторів цього підходу став М. Вебер. Він запропонував типологію різних форм лідерства на основі визначення соціальних ролей. Виходячи з принципів легітимації влади, німецький філософ виокремив три ключові типи лідерів. До групи традиційних лідерів він відніс вождів, монархів, імператорів, авторитет яких базується на традиціях і звичаях. Другу групу згідно з М. Вебером складають «раціонально-легальні» лідери, які обираються у демократичний спосіб. Третю групу становлять харизматичні лідери, обдаровані здатністю до навіювання на інших та безсумнівним хистом до управління масами [2, с. 139–147, с. 144–146]. На основі порівняльного аналізу діяльності всіх трьох типів лідерів, філософ зробив висновок про те, що в «дорационалістичній епохи» організація суспільного життя ґрунтується головним чином на традиції і харизматичній силі лідерів. Натомість у сучасну для мислителя епоху політична активність лідерів базується переважно на засадах раціональності. У широкому розумінні веберівський підхід до розуміння лідерства містить у собі елементи як структурного, так і стилевого та ситуативного підходів до тлумачення діяльності лідера. Значною мірою саме синтетичність ідей М. Вебера зумовлює їх деяку логічну недосконалість. Ідеї німецького мислителя у площині розробки концепту «авторитарної особистості» та аналізу специфіки поведінки харизматичних лідерів згодом знайшли відображення у роботах представників Франкфуртської школи Т. Адорно, Г. Маркузе, Поєднання проблематики аналізу феномена харизматичності лідера і структурно-функціонального підходу використовується у дослідженнях американського науковця А. Етциони. Харизма в його розумінні по-різному розподіляється на різних рівнях функціонування організації. На рівні R-структури (rank) харизмою володіють рядові члени організації, які не займають керівних посад. На рівні L-структури (line) харизма стає ознакою діяльності людей, які займають рівнозначні посади. І на рівні T-структури (top) харизмою володіють переважно керівники організації [22, с. 209–209]. Прикладами функціонування харизми на топ-рівні є організація діяльності великих корпорацій.

Структурно-функціональна методологія наукового аналізу застосовується і в дослідженнях сучасних вчених. Так, проблематика стратегічного лідерства знайшла відображення у статті

«Що таке стратегічне лідерство?» У ній група дослідників на чолі з М. Самімі зробила висновок про співвідношення стратегічного і тактичного лідерства у діяльності топ-менеджерів та директорів великих фірм. Коло питань, яке досліджувала група, концентрувалося навколо розуміння природи стратегічного лідерства та детермінації діяльності стратегічних лідерів [22]. Використовуючи функціональний підхід, дослідники встановили істотну різницю між діяльністю стратегічних і тактичних лідерів.

Ще в кінці 70 – на початку 80-х рр. ХХ ст., як зауважує український дослідник Б. Буяк, розпочинається якісно новий період у дослідженні лідерства. Його ключовим критерієм стало визначення лідерства на основі ціннісних орієнтацій його суб'єкта. З часом ці ідеї стали основою становлення соціокультурного підходу в інтерпретації феномена лідерства. Авторами ціннісних концепцій лідерства дослідник цілком обґрунтовано називає Р. Грінліфа і К. Ходжкінсона, ідеї яких стали висхідними положеннями теорій практичної спрямованості Г. Фейрхольма та Т. і С. Кучмарських [1, с. 245]. Ключовими для ціннісних концепцій лідерства залишається позиціонування лідерів як особливих особистостей, здатних до постійного самовдосконалення та довірливих відносин з послідовниками, залучення прихильників і послідовників до управлінського процесу.

Ціннісний характер лідерства розглядається в науковій літературі, насамперед, з позицій формування образу релігійного лідера. Означений підхід якнайповніше реалізується у працях Р. Грінліфа. У них дослідник розглядає релігійного лідера у площині його служіння релігійній спільноті. Лідерство такого типу має базуватися на засадах взаємодії, довіри і співпраці [4, с. 48–49]. У такому розумінні релігійне лідерство постає втіленням практичної філософії, спрямованої на служіння Іншому. Водночас такий тип лідерства може мати цілком неформальний, неінституалізований характер.

У зв'язку з цим відомий американський дослідник Р. Хілмен на основі аналізу ціннісних орієнтацій політичних лідерів зробив висновок, що для людини-керівника, який приймає політичні рішення, це завдання значно ускладнюється. Керівник держави з необхідністю має усвідомлювати цінності того суспільства, яким він керує [19, с. 152].

Крізь призму соціальних трансформацій розглядає лідерство група дослідників на чолі

з Т. Фітцсіменсом. Ними було проаналізовано специфіку діяльності лідерів щодо модернізаційних процесів на мікро-, мезо- та макрорівнях розвитку суспільства. При цьому дослідники обґрунтовують епістемологічну затребуваність концепції символічного насильства Бурдьє у процесі пояснення відсутності значної різноманітності серед сучасних корпоративних лідерів [27]. Автори дослідження зауважують, що у перспективі процес теоретизації лідерства має враховувати соціокультурний контекст розвитку спільнот, де якнайповніше проявляється діяльність політичних лідерів як суб'єктів суспільних перетворень.

Означені висновки перекликаються з позицією російської дослідниці Н. Горбачової, яка акцентує увагу на перспективності використання саме соціокультурного підходу до тлумачення лідерства. При цьому культура розглядається нею як необхідна умова виникнення та існування соціально-політичних інститутів [3, с. 54]. У межах соціокультурного підходу важливу роль відіграє й дослідження категорії «особистість» як передумови аналізу становлення позаінституційних структур лідерства. Соціокультурний підхід завбачує аналіз лідерства через площину його виявлення у особливих формах активності особистості, соціальних спільнот і суспільства загалом. Значною мірою затребуваність соціокультурного підходу пояснюється і тим, що він дозволяє використовувати міждисциплінарні дослідження і відкриває широке поле для можливості вироблення синтетичної теорії політичного лідерства.

Доречно зауважити, що в останні десятиліття проблема політичного лідерства стала предметом серйозної зацікавленості і українських дослідників. В українській науковій літературі до аналізу засад політичного лідерства зверталися К. Ващенко, М. Головатий, В. Гошовська, Б. Кухта, А. Пахарев, Л. Пашко, Г. Почепцов, А. Приятельчук, О. Траверсе, М. Цюрупа, П. Шляхтун та ін. Окремий пласт літератури становлять дослідження, присвячені аналізу лідерства як об'єкту наукового пізнання. Серед них заслуговують на особливу увагу наукові розвідки Б. Буяка, С. Держановської, В. Дубінської, А. Приятельчука, Р. Сторожева та ін.

У розвідках Б. Буяка політичне лідерство розглядається у загальносвітовому контексті, починаючи з періоду античності і закінчуючи напрацюваннями сучасних авторів [1]. У

площині аналізу політичного лідерства значної уваги заслуговує аналіз специфіки політичного лідерства у період «лібералізованого» тоталітаризму радянської доби, здійснений О. Траверсе у дисертації на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук. При цьому автор визначає політичне лідерство як інститут і процес, який не тільки має широку палітру ознак, а й зумовлює магістральні процеси інституціалізації та елітотворення у суспільстві. Наявність саме сталого самовідтворюваного інституту політичного лідерства є показником динамічності політичних відносин як передумови становлення демократичного суспільства. Автор цілком слушно вважає лідерство полісистемним, гетерогенним, гетерохронним суспільним явищем, яке є важливим чинником політичного розвитку [17, с. 23–24]. Дослідник зробив обґрунтований висновок про принципову відмінність лідерства у тоталітарних суспільствах від лідерства у демократичних соціумах. Лідерство у такому розумінні залежить від конкретного політичного процесу з визначеною структурою політичних відносин, ієрархій влади на різних рівнях соціальної взаємодії.

Особливості виявлення психологічних й інформаційно-комунікаційних механізмів політичного лідерства стали предметом зацікавленості й української дослідниці Н. Ткач, яка розглядає лідера як особу з особливими психофізичними характеристиками, що дозволяють ефективно впливати на суспільство, легально обіймати управлінські посади та визначати стратегії розвитку суспільства [16, с. 14] Дослідниця вказує на істотну різницю у сприйнятті лідерства за гендерною ознакою. Якщо жінки більше уваги звертають на комунікативні та морально-етичні якості політика, то чоловіки – на його лідерські, інтелектуальні й вольові якості [16, с. 16]. Водночас у дисертації акцентується увага на комунікаційних механізмах політичного лідерства, які сприяють легітимізації влади, громадському діалогу між суб'єктами політичної діяльності та досягненню суспільного консенсусу.

Висновки. Підсумовуючи, зауважимо, що в сучасній науковій літературі сформувалася широка палітра підходів до розуміння лідерства, у межах яких досліджується значна кількість факторів, що характеризують особистість лідера у політичній, соціально-економічній, правовій, релігійній, культурній площинах. Утім,

широкий діапазон виявлення лідерських якостей значно обтяжує його дослідження. Ускладнює процес вивчення політичного лідерства й те, що діяльність лідера містить у собі одночасно і особистісні якості, і здатність людини до взаємодії з іншими індивідами та соціальними спільнотами, і акцентацію на необхідності досягнення конкретного результату. У процесі аналізу атрибутивних ознак політичного лідерства слід враховувати й те, що у реальному політичному середовищі лідери можуть послуговуватися не тільки різними типами лідерської діяльності, а й довільно актуалізувати різні функції активності лідера. Водночас у конкретній політичній ситуації лідери повинні вміти виявляти здатність до рефлексії інтересів і потреб широких мас населення, вміння ретранслювати їх у політичні вимоги партій, визначати стратегію і тактику їх втілення у сфері

державного будівництва.

Загалом одним з найбільш продуктивних підходів до розуміння сутності політичного лідерства є його тлумачення на основі ціннісних, соціокультурних орієнтацій у розвитку особистості і суспільства в цілому. При цьому у межах саме соціокультурного підходу до розуміння лідерства важливу роль відіграє дослідження категорії «особистість». Окрім цього, соціокультурний підхід завбачує дослідження лідерства крізь призму його виявлення у особливих формах активності особистості, соціальних спільнот і суспільства загалом. Затребуваність соціокультурного підходу пояснюється і тим, що він дозволяє використовувати міждисциплінарні дослідження, відкриваючи широке поле для можливості вироблення синтетичної теорії політичного лідерства.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. Буяк Б. Феномен лідерства в історико-філософській ретроспективі. *Гуманітарний вісник*. 2015. № 36. С. 238–253.
2. Вебер М. Харизматическое господство. *Социс. Социологические исследования*. 1988. № 5. С. 139–147.
3. Горбачева Н. С. Методология исследования политического лидерства. *Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики*. 2015. № 8-1 (58). С. 52–55.
4. Гринлиф Р. К. Слуга в роли лидера. Москва : Рубиновый луч, 1970. 49 с.
5. Держановська С. Сутність політичного лідерства: аналіз праць сучасних українських науковців. *Ефективність державного управління. Збірник наукових праць*. 2014. Вип. 40. С. 310–316.
6. Дубінська В. О. Теоретичні засади дослідження політичного лідерства у системі державного управління. *Актуальні проблеми державного управління*. 2014. № 2. С. 14–21.
7. Кухта Б., Теплоухова Н. Політичні еліти і лідери. 2-е вид. Львів : Кальварія, 1997. 224 с.
8. Лебон Г. Психология толп. *Психология толп*. Москва : Институт психологии РАН, Изд-во "КСП+", 1998. С. 15–256.
9. Логвиненко О. С. Становлення політичного лідерства управлінської еліти в суспільстві перехідного періоду : автореф. дис... канд. політ. наук / НАН України. Ін-т політ. і етнонац. дослідж. Київ, 2004. 24 с.
10. Макиавелли Н. Государь. *Избранные сочинения* / пер. с ит. Г. Муравьевой; вступ. статья К. Долгова. Москва : Художественная литература, 1982. С. 301–371.
11. Ницше Ф. Так сказал Заратустра. Книга для всех и ни для кого. *По ту сторону добра и зла. Казус Вагнер. Антихрист. Эссе Ното. Человеческое, слишком человеческое. Злая мудрость*. Минск : Харвест, 2005. С. 398–410.
12. Політичне лідерство : навч. посібник / авт. кол.; за заг. ред. В. А. Гошовської, Л. А. Пашко. Київ : НАДУ, 2013. 300 с.
13. Приятельчук А. О. Лідер і лідерство: бізнес-пошуки шляхів вдосконалення культури і моралі. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Філософія*. 2012. Вип. 39. С. 3–15.
14. Сторожев Р. І. Стан дослідження проблеми лідерства у вітчизняній і зарубіжній літературі. *Держава та регіони. Серія. Державне управління*. 2017. № 3 (59). С. 21–25.
15. Тард Г. Мнение и толпа. *Психология толп*. Москва : Институт психологии РАН, 1998. 412 с.
16. Ткач Н. О. Соціально-психологічні та інформаційно-комунікаційні механізми політичного лідерства : дис... канд. політ. наук / Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2010. 20 с.
17. Траверсе О. Політичне лідерство та керівництво доби «лібералізованого» тоталітаризму в СРСР: український контекст (60-ті початок 90-х рр. ХХ ст.) : автореф. дис... доктора політ. наук / Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Київ, 2010. 28 с.
18. Фрейд З. Психология масс и анализ человеческого «Я». 2-е изд. Москва : Академический проект, 2014. 118 с.
19. Хилмэн Р. Стратегическая разведка и политические решения / пер. с англ. К. П. Сонины и О. Е. Зильбергерг. Москва : Издательство иностранной литературы, 1957. 192 с.

20. Dewey J. Democracy and Education. *The Middle Works, 1899-1924*. 1st edition. Southern Illinois University Press, 1980. 535 p.
21. Edinger L. Political Science and Political Biography: Reflections on the Study of Leadership. *Journal of Politics*. 1964. Vol. 26, No. 2, P. 423–439; No. 3, P. 648–676.
22. Etzioni A. A Comparative Analysis of Complex Organizations. New York : The Free Press of Glencoe, Collier-Macmillan, 1961. 366 p.
23. Hook S. The Hero in History. Cosimo, Inc., 2008. 292 p.
24. Jennings E. An Anatomy of Leadership: Princes, Heroes and Supermen. New York : Harper, 1960. 256 p. URL: <https://onlinebooks.library.upenn.edu/webbin/book/lookupname?key=Jennings%2c%20Eugene%20E%2e%20%28Eugene%20Emerson%29%2c%201926-> (дата звернення 11.02.2020).
25. Oxford Learner's Dictionaries. Oxford : University Press, 2020. URL: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/leader> (дата звернення 12.02.2020).
26. Samimi Mehdi, Cortes Andres Felipe, Anderson Marc H., Herrmann Pol. What is strategic leadership? Developing a framework for future research. *The Leadership Quarterly*. 17 January. 2020. doi: <https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2019.101353> (дата звернення 13.02.2020).
27. Fitzsimmons Terrance W., Callan Victor J. The diversity gap in leadership: What are we missing in current theorizing? *The Leadership Quarterly*. 26 November 2019. doi: <https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2019.101347>.

REFERENCES

1. Buiak, B. (2015). Fenomen liderstva v istoryko-filosofskii retrospektyvi [The Phenomenon of Leadership in Historical and Philosophical Retrospect]. *Humanitarnyi visnyk – Humanitarian Herald*, 36, 238–253 [in Ukrainian].
2. Veber, M. (1988). Kharyzmatycheskoe hospodstvo [Charismatic domination.]. *Sotsys. Sotsyolohycheskye yssledovanyia – Social. Sociological research*, 5, 139–147 [in Russian].
3. Horbacheva, N. S. (2015). Metodolohyia yssledovanyia polytycheskoho lyderstva [Methodology for the study of political leadership]. *Ystorycheskye, fylosofskye, polytycheskye y yurydycheskye nauky, kulturolohyia y yskusstvovedenye. Voprosy teoryi y praktyky – Historical, philosophical, political and legal sciences, cultural studies and art studies. Questions of theory and practice*, 8 (58), 52–55 [in Russian].
4. Hrynlyf, R. K. (1970). *Sluha v roly lydera [Servant in the role of leader]*. Moskva: Rubynovy luch [in Russian].
5. Derzhanovska, S. (2014). Sutnist politychnoho liderstva: analiz prats suchasnykh ukrainskykh naukovtsiv [The essence of political leadership: an analysis of the works of modern Ukrainian scientists]. *Efektivnist derzhavnoho upravlinnia – Public administration efficiency*, 40, 310–316 [in Ukrainian].
6. Dubinska, V. O. (2014). Teoretychni zasady doslidzhennia politychnoho liderstva u systemi derzhavnoho upravlinnia [Theoretical foundations of the study of political leadership in public administration]. *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia – Actual problems of public administration*, 2, 14–21 [in Ukrainian].
7. Kukhta, B., & Teploukhova, N. (1997). *Politychni elity i lidery [Political elites and leaders]*. 2nd ed. Lviv: Kalvariia [in Ukrainian].
8. Lebon, H. (1998). Psykhologhyia tolp [Psychology of the Crowds]. *Psykhologhyia tolp – The psychology of the crowds*. Moskva: Ynstytut psykhologhyi RAN, Yzd-vo "KSP+" [in Russian].
9. Lohvynenko, O. S. (2004). Stanovlennia politychnoho liderstva upravlinskoi elity v suspilstvi perekhidnoho periodu [Formation of political leadership of the administrative elite in a society of transition]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
10. Makyavelly, N. (1982). Hosudar [Emperor]. *Yzbrannye sochynenyia – Selected Works*. (H. Muraveva, Trans.). Moskva: Khudozhestvennaia lyteratura [in Russian].
11. Nytshe, F. (2005). Tak skazal Zaratustra. Knyha dlia vsekh y ny dlia koho [Thus said Zarathustra]. *Po tu storonu dobra y zla. Kazus Vahner. Antykhryst. Esse Homo. Chelovecheskoe, slyshkom chelovecheskoe. Zlaia mudrost – A book for everyone and for no one. On the other side of good and evil. The Case of Wagner. Antichrist. Essay Homo. Human, too human. Evil wisdom*. Mynsk: Kharvest [in Russian].
12. Hoshovska, V. A., & Pashko, L. A. (2013). *Politychne liderstvo [Political leadershi]*. Kyiv: NADU [in Ukrainian].
13. Pryiatelchuk, A. O. (2012). Lider i liderstvo: biznes-poshuky shliakhiv vdoskonalennia kultury i morali [Leader and leadership: business search for ways to improve culture and morality]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni H. S. Skovorody. Filosofiia – Visnik Harkivs'Kogo Nacional'Nogo Pedagogichnogo Universitetu imeni G.S. Skovorodi. Filosofiâ*, 39, 3–15 [in Ukrainian].
14. Storozhev, R. I. (2017). Stan doslidzhennia problemy liderstva u vitchyzniani i zarubizhnii literature [State of the study of the problem of leadership in domestic and foreign literature]. *Derzhava ta rehiony. Serii. Derzhavne upravlinnia – State and regions. Series. Governance*, 3 (59), 21–25 [in Ukrainian].

15. Tard, H. (1998). Mnenye y tolpa [Opinion and the crowd]. *Psykholohyia tolpa – The psychology of the crowds*. Moskv: Ynstytut psykholohyy RAN; Yzd-vo "KSP+" [in Russian].
16. Tkach, N. O. (2010). Sotsialno-psykhologichni ta informatsiino-komunikatsiini mekhanizmy politychnoho liderstva [Socio-psychological and information and communication mechanisms of political leadership]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Natsionalnyi pedahohichnyi universytet im. M. P. Drahomanova [in Ukrainian].
17. Traverse, O. (2010). Politychne liderstvo ta kerivnytstvo doby "liberalizovanoho" totalitaryzmu v SRSR: ukrainskyi kontekst (60-ti – pochatok 90-kh XX st.) [Political leadership and leadership of the era of "liberalized" totalitarianism in the USSR: the Ukrainian context (60s early 90s)]. *Extended abstract of Doctor's thesis* Instytut politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy. [in Ukrainian].
18. Freid, Z. (2014). *Psykholohyia mass y analiz chelovecheskoho "Ja"* [Psychology of the masses and analysis of the human "I"]. 2th ed. Moskva: Akademicheskyyi proekt. [in Russian].
19. Khylymen, R. (1957). Stratehycheskaia razvedka y polytycheskye reshenyia [Strategic intelligence and political decisions]. K. P. Sonyn, O. E. Zylberherh, Trans.). Moskva.: Yzdatelstvo ynostranoi lyteratury [in Russian].
20. Dewey, J. (1980). Democracy and Education. *The Middle Works, 1899-1924*. 1st ed. Southern Illinois University Press.
21. Edinger, L. (1964). Political Science and Political Biography: Reflections on the Study of Leadership. *Journal of Politics*, 26 (2), 423–439; 26 (3), 648–676.
22. Etzioni, A. (1961). *A Comparative Analysis of Complex Organizations*. New York: The Free Press of Glencoe, Collier-Macmillan.
23. Hook, S. (2008). *The Hero in History*. Sosimo, Inc.
24. Jennings, E. (1960). *An Anatomy of Leadership: Princes, Heroes and Supermen*. New York: Harper. Retrieved from <https://onlinebooks.library.upenn.edu/webbin/book/lookupname?key=Jennings%2c%20Eugene%20E%2e%20%28Eugene%20Emerson%29%2c%201926->
25. *Oxford Learners Dictionaries*. (2020). Oxford: University Press. Retrieved from <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/leader>.
26. Samimi, M., Cortes Andres, F., Anderson, Marc H., & Herrmann, P. (2020, January 17). What is strategic leadership? Developing a framework for future research. *The Leadership Quarterly*. doi: <https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2019.101353>.
27. Fitzsimmons, Terrance, W., Callan Victor J. (2019, November 26). The diversity gap in leadership: What are we missing in current theorizing? *The Leadership Quarterly*. doi: <https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2019.101347>.

Дандекар Дхармеш

Аспірант

Національний педагогічний університет
ім. М. П. Драгоманова
02000, Київ, вул. Пирогова, 9

Email: kfa_ifon@npu.edu.ua**Dandekar Dharmesh**

Ph.D. Student

National Pedagogical Dragomanov University
9, Pyrohova Str, Kyiv, 02000, Ukraine

ORCID: 0000-0002-0936-3620

Цитування: Дандекар Д. Концепції політичного лідерства: філософсько-антропологічні та соціо-культурні виміри. *Науково-теоретичний альманах «Грані»*. 2020. Т. 23, № 3. С.73–81.

Citation: Dandekar, D. (2020). Kontseptsii politychnoho liderstva: filosofsko-antropolohichni ta sotsiokulturni vymiry [Concepts of political leadership: philosophical-anthropological and socio-cultural measurements]. *Scientific and theoretical almanac «Grani»*, 23 (3), 73–81.

Стаття надійшла / Article arrived: 19.02.2020

Схвалено до друку / Accepted: 05.03.2020